

Översikter och meddelanden

Bør parlamentariske regjeringer ha ubegrenset oppløsningsrett?

1. Innledning

I Norge finnes det ingen mulighet til å oppløse parlamentet og arrangere nyvalg, og landet skiller seg dermed ut blant parlamentariske demokratier. I Sverige er det oppløsningsrett, men siden den ordinære valgdagen likevel ligger fast, blir oppløsningsretten lite annet enn en sikkerhetsmekanisme beregnet på svært vanskelige, parlamentariske situasjoner. Norge og Sverige er følgelig i praksis ikke så ulike på dette området. I Danmark – som har bevegelig valgdag – er imidlertid oppløsningsretten høyst reell. Den er et pressmiddel i regjeringens hender, og den er benyttet særdeles flittig.

Bør det i parlamentariske systemer finnes en oppløsningsrett?¹ Hvor bør oppløsningsretten i så fall ligge? Bør nyvalg bare komme på tale i spesielle situasjoner, for eksempel etter mistillitsvota? Dette er spørsmål som drøftes på sidene som følger.² Diskusjonen vil være relativt generell, selv om den har hatt Norge – som et land uten oppløsningsrett – som utgangspunkt. Vekten vil ligge på å gi en oversikt over argumenter det er relevant å trekke inn for å besvare spørsmålene som er nevnt. Underveis diskuteres argumentenes holdbarhet ved å vise til erfaringer i Europa. Drøftingen gir *ikke* opphav til entydige anbefalinger når det gjelder spørsmålet om innføring av oppløsningsrett; hvilken samlet konklusjon en trekker vil avhenge av hvordan de ulike argumentene vektlegges og avveies mot hverandre. Dette har igjen sammenheng med den enkeltes verdimessige utgangspunkt. Hvis det for eksempel er slik at en oppløsningsrett lagt

i regjeringens hender styrker regjeringen vis å vis parlamentet, vil dette være et argument i favør av oppløsningsrett for de som mener at regjeringen er for svak, mens det er et motargument for de som ønsker å hegne om parlamentets posisjon.

I artikkelen gis det oversikt over hvordan nyvalgsinstituttet er utformet i utvalgte land. I mange tilfeller har jeg benyttet konstitusjonene (i engelsk oversettelse på internett) som kilde, supplert med statsvitenskapelig faglitteratur og samtaler med eksperter fra forskjellige land. Det finnes enkelte analyser som inneholder opplysninger om oppløsningsretten i et stort antall stater, men det har ikke vært mulig å legge disse til grunn uten videre. Ofte dreier det seg om opplysninger som hverken er fullstendige, oppdaterte eller tilstrekkelig detaljerte, og i en del tilfeller skjemmes oversiktene endog av feil og tvilsomme tolkninger.³

Artikkelen er disponert på følgende vis. Etter et avsnitt som tar opp enkelte begrepsmessige og historiske forhold som et bakgrunnstappe for diskusjonen, blir det redegjort nærmere for hvordan oppløsningsretten er utformet i en del parlamentariske land – de fleste av dem europeiske. Ordningene i Danmark og Sverige blir viet spesiell oppmerksomhet. Deretter drøftes forskjellige argumenter som kan anføres for eller mot oppløsningsrett. Listen med argumenter tar sikte på å være relativt uttømmende. Artikkelen avrundes med en konklusjon.

2. Bakgrunn

2.1. Norge unikt blant parlamentariske land

Et parlamentarisk styresett innebærer at regjeringen dannes med basis i parlamentet, og at den i sitt virke står ansvarlig overfor lovgiverne. Det

sentrale virkemiddelet i denne sammenheng er mistillitsvoteringer; hvis tilstrekkelig mange uttrykker mistillit til regjeringen, må den gå av.⁴ Norge skiller seg imidlertid fra andre parlamentariske demokratier ved at det ikke finnes noen mulighet for å sende parlamentarikerne hjem før den ordinære valgperioden er omme. Det har derfor vært anført at oppløsningsrett bør innføres for å bringe Norge på linje med andre parlamentariske land.

Noe særlig sentralt argument har dette ikke vært, og i utgangspunktet kan det heller ikke sies å ha særlig tyngde. For det første er det – som vi senere skal se – store variasjoner når det gjelder måten oppløsningsretten er utformet på, og de ulike ordningene kan ha svært forskjellige egenskaper. Det er derfor ikke en rådende norm å gripe til på området, som skulle kunne bringe Norge på linje med andre parlamentariske land. Noen land har også en oppløsningsrett som er så begrenset at de i realiteten er på linje med Norge. For det andre er det verdt å huske på at de aller fleste presidentstyrte land heller *ikke* har noen form for oppløsningsrett.⁵ I et litt større perspektiv er det faktisk at vi mangler oppløsningsrett i Norge derfor ikke så unikt; et stort antall demokratiske stater opererer med faste valgperioder. Dette til tross for at mange presidentstyrte land fra tid til annen opplever svært fastlåste situasjoner som skyldes at presidenten tilhører en annen politisk fløy enn parlamentsflertallet, og hvor en appell til folket i form av nyvalg godt kunne tenkes å være en løsning.⁶

2.2. Forutsetter parlamentarisme oppløsningsrett for regjeringen?

Det er hevdet at oppløsningsrett lagt *til regjeringen* er nødvendig del av en velfungerende parlamentarisme, og enkelte går så langt at de lister oppløsningsrett for regjeringen blant parlamentarismens definitoriske kjennetegn.⁷ Til grunn for dette synet ligger en tanke om maktbalanse: Parlamentsflertallets anledning til å fjerne enhver regjering ved mistillitsvotum, må balanse med en rett for regjeringen til å sende parlamentarikerne hjem. Uten at regjeringen har et virkelig maktmiddel – som retten til å tvinge gjennom et nyvalg – blir forholdet mellom utøv-

ende og lovgivende myndighet for ulikevektig. Vi skal la spørsmålet om oppløsningsretten som mulig maktmiddel for regjeringen ligge foreløpig. Det bør imidlertid understrekes at oppløsningsrett for regjeringen ikke kan være noe karaktertrekk ved parlamentarismen, og slik oppløsningsrett er i praksis neppe et vilkår for en velfungerende parlamentarisme. Det finnes en rekke land hvor *regjeringen ikke* har anledning til å skrive ut nyvalg, men hvor det likevel ikke kan være noen tvil om regimets parlamentariske karakter – i og med at regjeringen står ansvarlig overfor parlamentet. Videre eksisterer det i dag ikke noe klart, faglig belegg for å hevde at parlamentarisme med oppløsningsrett hos regjeringen, *generelt* sett fungerer bedre enn andre varianter av parlamentarisme.⁸

2.3. Oppløsningsrett foreslått hyppig

For en del land er oppløsningsretten en arv fra tiden med absoluttistisk kongemakt; retten til å sende parlamentarikerne hjem ble med andre ord beholdt etter at utøvende makt ble demokratisert (ved å innføre parlamentarisme). De forfatningene som tjente som forbilder ved utformingen av den norske Grunnloven i 1814 – ingen av dem parlamentariske, hadde ikke bestemmelser om oppløsningsrett.⁹ Som kjent ble da heller ikke noen slik bestemmelse innført i konstitusjonen. Kongen fikk riktignok anledning til å heve Stortinget etter at representantene hadde vært samlet tre måneder, og ved innføringen av årlige Storting i 1869 kunne hjemsendelse skje allerede etter to måneders samling.

Oppløsningsrett i ordinær forstand har vært foreslått og debattert en rekke ganger. Det første forslaget om å gi Kongen oppløsningsrett ble fremsatt så tidlig som i 1821, sammen med flere andre forslag som – hvis de hadde blitt vedtatt – hadde styrket Karl Johans maktstilling betraktelig.¹⁰ På 1870-tallet var det en omfattende diskusjon av oppløsningsretten, herunder hvorvidt det å innføre oppløsningsrett ville føre til parlamentarisme eller ikke.¹¹ Ved siden av at frykten for parlamentarisme kan ha vært en faktor i tiden før 1884, var nok den vesentligste grunnen til at forslag om oppløsningsrett ikke oppnådde grunnlovsmessig flertall i forrige århundre, at dette

ville styrket *unionskongens* posisjon. Etter unionsoppløsningen – og etter at den personlige kongemakt ble avskaffet – har det også vært fremsatt forslag om oppløsningsrett en rekke ganger.¹² I 1972 behandlet Stortinget et forslag om oppløsningsrett etter svensk mønster som fikk støtte fra et klart flertall, men ikke det nødvendige 2/3 flertall.¹³

3. Oppløsningsrettens utforming

Som vi allerede har antydnet, er det mange former for oppløsningsrett. Det kan variere *hvem* som er gitt adgang til å oppløse nasjonalforsamlingen, og på hvilke *vilkår* oppløsning kan finne sted. Likedan skiller forskjellige parlamentariske stater seg fra hverandre når det gjelder hvor sammensatte bestemmelsene på området er.

3.1. Hvem har oppløsningsrett?

Det typiske i parlamentariske demokratier er at retten til å oppløse parlamentet er tillagt utøvende myndighet.¹⁴ I noen land betyr dette at statsministeren eller regjeringen avgjør spørsmålet om oppløsning på egen hånd. Det er blant annet tilfellet i Sverige, Danmark, Storbritannia og Nederland. I noen av disse landene involveres riktignok monarken formelt sett, men det er ingen tvil om at den politiske avgjørelsen om nyvalg ligger hos regjeringens politikere.

Noen steder er oppløsningsretten lagt til presidenten (statsoverhodet), eller eventuelt til president og statsminister (regjering) i kombinasjon. Her er Island¹⁵, Portugal, Østerrike, Finland, Frankrike, Hellas, Italia og Tyskland eksempler. I de tre sistnevnte landene er presidenten indirekte valgt, og det hører til unntakene at presidenter uten et folkelig mandat har fullmakter av denne typen.¹⁶ Reelt sett vil det imidlertid være kansleren som spiller den mest avgjørende rolle ved parlamentsoppløsning i Tyskland, og parlamentet selv i Italia.¹⁷ I Frankrike er presidenten folkevalgt og relativt sterk, og det er ikke overraskende at presidentens hånd om oppløsningsretten er høyst reell. Flere ganger har tidlige valg styrket den blokken presidenten tilhører, og gitt et parlamentsflertall og en regjering mer på linje

med presidenten enn landet ellers ville hatt. Oppløsning av parlamentet var for eksempel en av de første embetsgjerningene til president Francois Mitterrand etter at han ble valgt i 1981, og nyvalget førte til at et fiendtlig parlament ble avløst av et mer vennligsinnet.¹⁸

Det finnes også eksempler på at parlamenter er gitt anledning til å oppløse seg selv. Israels Knesset har denne muligheten, og den er hyppig benyttet – sist i mai 1999. Gjennom en vanlig flertallsbeslutning fremskyndet parlamentet et valg som ellers var forespeilet i oktober 2000. Vedtaket om oppløsning innebar også at valgperioden til Benjamin Netanyahu, den direkte valgte statsministeren i Israel, ble forkortet med nesten et og et halvt år.¹⁹ I Østerrike er også én av veiene til nyvalg før den ordinære 4-års perioden er omme at parlamentet oppløser seg selv. Denne muligheten har blitt benyttet en rekke ganger i etterkrigstiden; et par ganger har parlamentet endog oppløst seg selv før halve valgperioden har vært omme.²⁰ I Belgia kan regjeringen fremme forslag om oppløsning overfor representantkammeret, og det blir nyvalg dersom forslaget oppnår støtte fra over halvdel av representantene (absolutt flertall). I realiteten ligger oppløsningsretten i dette tilfellet i parlamentets hender, men forsamlingen har ikke fullt herredømme over initiativet.²¹

Hvorvidt oppløsning av parlamentet kontrolleres av én eller flere aktører kan ha en viss betydning for hvor hyppig tidlige valg forekommer. I tilfeller hvor flere aktører må enes om å gjennomføre et nyvalg, vil det være etablert en høyere barriere mot oppløsning enn om en president eller statsminister kontrollerer avgjørelsen alene. På samme måte er det grunn til å anta at det vises større tilbakeholdenhet hvis flere partier involveres ved avgjørelsen, enn om ett bestemmer. Det er for eksempel slik at hvis oppløsningsretten ligger i regjeringens hender, vil en koalisjon under ellers like vilkår ha vanskeligere for å treffe avgjørelse om nyvalg enn en ettpartiregjering.

Likedan kan det representere et hinder mot misbruk av oppløsningsretten å kople inn flere aktører. Det heter for eksempel i den finske grunnloven at presidenten bare kan oppløse Riksdagen etter et begrunnet initiativ fra stats-

ministerens side (og etter å ha hørt synspunktene til riksdagspresidenten og partigruppene).²² Presidenten er følgelig avhengig av statsministerens initiativ, og statsministeren avhengig av at presidenten blir med på ferden. Særlig hvis president og statsminister tilhører forskjellige partigrupperinger, er det bygget inn en barriere mot at nyvalg blir arrangert ut fra snevre partiinteresser.

3.2. Oppløsningsrett knyttet til bestemte situasjoner

I flere land er oppløsning knyttet til bestemte situasjoner eller hendelser. Det gjelder for eksempel Tyskland, hvor regjeringssjefen har anledning til å be presidenten om oppløsning av Forbundsdagen når det er klarlagt at det ikke lenger er noen styringsdyktig majoritet bak regjeringen, og det heller ikke finnes en annen majoritet som er rede til å overta.²³ I praksis betyr dette at nyvalg står som en aktuell utvei etter at regjeringen har tapt en *tillitsvoting*.²⁴ I Belgia kan *mistillitsvotum* på tilsvarende vis utløse nyvalg: Regjeringen har adgang til å oppløse representantforsamlingen hvis den, med absolutt flertall, først har vedtatt et mistillitsforslag eller avvist et forslag der regjeringen ber om tillit.²⁵ Inn til nylig var det slik at mistillitsvotum i Israel automatisk ledet til nyvalg både for parlament og statsminister, med mindre flertallet for mistillit til statsministeren var så stort (over 2/3 flertall) at det bare foranlediger nytt valg av statsminister. Den polske presidenten har etter grunnlovsreformene i 1997 kun fått en meget begrenset oppløsningsrett: Underhuset kan oppløses hvis de to kamrene i nasjonalforsamlingen ikke blir enige om et statsbudsjett innen det er gått 4 måneder, og det kan oppløses hvis situasjonen er så fastlåst at landet ikke får dannet noen ny regjering.²⁶ Hellas har en ordning der parlamentet oppløses hvis forsamlingen ikke etter tre voteringer har klart å velge president (statsoverhode), eller hvis det etter gjentatte regjeringsskriser er slik at nyvalg fremstår som eneste mulighet for å gjenopprette regjeringss stabilitet. Den greske regjeringen kan be om nyvalg i forbindelse med saker av stor nasjonal betydning, men bare etter å ha fått parlamentets tillit. En regjering

uten et solid parlamentarisk grunnlag kan altså ikke fremskynde et valg på denne måten. Sverige får et ekstra valg hvis riksdagspresidentens forslag til hvem som skal ta over som statsminister har blitt forkastet fire ganger av de folkevalgte.²⁷ I noen land medfører vedtak om endring av grunnloven at parlamentet blir oppløst. Danmark, Island, Belgia og Nederland kan stå som eksempler. Islands grunnlov foreskriver også automatisk nyvalg i nok et tilfelle. Dersom Alltinget med tre fjerdedels flertall vedtar å avsette presidenten, er presidenten suspendert og det skal arrangeres folkeavstemning om spørsmålet. Denne leder enten til avsettelse av presidenten, eller til nyvalg av Alltinget. Med andre ord: Enten har Alltinget handlet i samsvar med folkets ønsker og presidenten avsettes, eller det har feilet og blir erstattet av et nytt Allting. Naturlig nok har denne formen for oppløsning liten praktisk betydning.

Som vi forstår av gjennomgangen så langt, er det flere land som har nokså sammensatte nyvalgsinstitutter. Det typiske er at oppløsningsretten er lagt til utøvende myndigheter – til statsminister, regjering eller president. Det er uvanlig at parlamenter kan oppløse seg selv, men i den grad oppløsningsretten knyttes til mistillits- eller tillitsvoteringer, gis parlamentsflertallet indirekte det avgjørende ord.

En rekke land knytter oppløsningsretten til klart definerte situasjoner eller hendelser. Normalt dreier det seg om situasjoner som viser at parlamentet ikke er i stand til å ivareta sine mest sentrale oppgaver på en tilfredsstillende måte: Det blir ikke dannet noen regjering, det blir ikke vedtatt noe statsbudsjett eller forsamlingen evner ikke å peke ut statsoverhode.

I tabell 1 er det gitt en oversikt over oppløsningsretten i utvalgte land. Oversikten er stikkordsmessig, og i en rekke tilfeller gjelder begrensninger eller kvalifikasjoner som ikke er tatt med. For de fleste europeiske landene som er nevnt, har vi gitt utfyllende opplysninger i teksten.

3.3. Ekstra valg som sikkerhetsventil
Storbritannia regnes gjerne som parlamentarismens vugge. Her er oppløsning av Underhuset

Tabell 1. Oppløsningsretten i utvalgte land. (Gjelder underhuset i land hvor nasjonalforsamlingen har to kamre.)

LAND	OPPLØSNINGSRETT
Australia	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen (via generalguvernøren) Ved fastlåst konflikt mellom nasjonalforsamlingens kamre
Belgia	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen etter tap av tillit Ved regjeringssavgang hvis parlamentsflertallet samtykker Ved grunnlovsending
Canada	<ul style="list-style-type: none"> Statsministeren
Danmark	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen Ved grunnlovsending
Finland	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten på initiativ fra regjeringen
Frankrike	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten (etter å ha konsultert bl.a. statsminister)
Hellas	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen (etter å ha fått parlamentets tillit) Presidenten etter gjentatte regjeringsskriser Presidenten hvis det viser seg umulig å danne ny regjering Hvis en ikke får valgt ny president
Irland	<ul style="list-style-type: none"> Statsministeren (via presidenten)
India	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten på initiativ fra regjeringen
Island	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten Ved grunnlovsending
Italia	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten (etter konsultasjoner med kamrene)
Israel	<ul style="list-style-type: none"> Parlamentet Etter mistillitsvotum Statsministeren (via presidenten)
Japan	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen (via Keiseren)
Luxemburg	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen Ved grunnlovsending
Nederland	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen (via monarken) Ved grunnlovsending
New Zealand	<ul style="list-style-type: none"> Statsministeren (via generalguvernøren) Ved grunnlovsending
Polen	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten hvis parlamentets kamre ikke enes om budsjettet Presidenten hvis det viser seg umulig å danne regjering
Portugal	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten
Slovenia	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten hvis det viser seg umulig å danne regjering Presidenten etter tap av tillit for regjeringen
Spania	<ul style="list-style-type: none"> Statsministeren (etter drøfting i regjeringen) Kongen og presidenten i underhuset hvis det viser seg umulig å danne ny regjering
Storbritannia	<ul style="list-style-type: none"> Statsministeren
Sverige	<ul style="list-style-type: none"> Regjeringen Etter at riksdagspresidentens forslag til ny statsminister er forkastet fire ganger
Tyskland	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten etter initiativ fra kansleren, men bare etter tap av tillit i Forbundsdagen Presidenten hvis en ikke får valgt kansler med absolutt flertall
Ungarn	<ul style="list-style-type: none"> Presidenten hvis det viser seg umulig å danne regjering Presidenten etter gjentatte mistillitsvota mot regjeringen (men ikke konstruktiv mistillit)
Østerrike	<ul style="list-style-type: none"> Parlamentet Presidenten på initiativ fra regjeringen

Kilder: Konstitusjoner (elektronisk via IPU's *Parline Database*), supplert med analyser fra utvalgte land (se litteraturlisten) og samtaler med spesialister fra noen av landene (se note 1).

et virkemiddel statsministeren i dag rår helt og fullt over, selv om avgjørelsen formelt må gå via monarken.²⁸ Det er ikke kjent at monarken i nyere tid har latt være å etterkomme et ønske om nyvalg fra statsministerens side, og kongelig sanksjon kan normalt tas for gitt. Det er verdt å merke seg at statsministeren har anledning til å

svare med oppløsning av Underhuset etter at det er klarlagt at regjeringen ikke har forsamlingens tillit. Et mistillitsvotum er med andre ord ikke noen garanti for regjeringsskifte, men kan heller være en invitt til nyvalg.²⁹ Også i Sverige og Danmark er oppløsningsretten lagt til regjeringssiden. De to landene har imidlertid svært

forskjellige ordninger på området, og ingen av dem kan ses som kopier av det britiske system. La oss se på de svenske reglene først.³⁰

Det finnes forskjellige veier til oppløsning av Sveriges Riksdag. Regjeringen har oppløsningsrett, og kan forordne "ekstra valg" mellom de ordinære valgene som avholdes hvert fjerde år.³¹ Dette er en vanlig regjeringsbeslutning, og det er knyttet få begrensninger til utøvelsen av prerogativet. Valget skal holdes innen tre måneder etter at beslutningen om ekstra valg er truffet, og tidligst 35 dager etter regjeringens beslutning. Ekstra valg får ikke holdes for tett innpå et ordinært valg; det må gå minst tre måneder fra åpningen av en ny Riksdag før regjeringen kan gå inn for nytt valg. Videre kan et forretningsministerium *ikke* forordne ekstra valg. Dette er regjeringer som har bedt om avskjed, men som på oppfordring fra "talmannen" (riksdagspresidenten) fungerer til en ny regjering er dannet.

En regjering som felles ved mistillitsvotum kan oppheve virkningen av dette ved å utlyse ekstra valg innen en uke (forutsatt at det har gått mer en tre måneder siden sist valg). Regjeringen trenger i dette tilfellet ikke å gå av før valget, og den omdannes heller ikke til et forretningsministerium. Hvorvidt regjeringen vil ønske å søke avskjed etter valget, vil være betinget av hvordan det går ved valget. I prinsippet kan regjeringen bli sittende til nytt mistillitsvotum foreligger.³²

Oppløsning av Riksdagen kan også finne sted i situasjoner hvor det viser seg nærmest umulig å få dannet en ny regjering. Det er talmannen som ved regjeringsskifter foreslår hvem som skal få i oppdrag å danne ny regjering. Forslaget som fremmes må opp til avstemning i Riksdagen, og forslaget blir avvist hvis et flertall av de 349 representantene stemmer mot det. I motsatt fall er kandidaten til regjeringssjef godtatt. Hvis talmannen fire ganger mislykkes i å få forslag til statsministerkandidater akseptert av Riksdagen, blir det automatisk skrevet ut ekstra valg.

Etter den partielle forfatningsreformen i 1969 har oppløsningsretten ikke blitt benyttet. En viktig grunn til at det sjelden er attraktivt for svenske regjeringer å utskrive nyvalg, er den faste valgdagen som praktiseres. Av særlig betydning var dette i de årene den ordinære valgperioden

var på bare 3 år. Under normale forhold vil det være vanskelig for en regjering å legitimere tilleggskostnadene som et ekstra valg representerer.³³ Alt i alt er de svenske reglene utformet på en slik måte at ekstra valg kun aktualiseres i spesielt vanskelige parlamentariske situasjoner. Det er nærliggende å betegne nyvalgstituttet som en ren *sikkerhetsventil*.³⁴

3.4. Nyvalg som regjeringsinstrument

Også i Danmark kan en si at nyvalg initieres på flere måter.³⁵ Folketingets medlemmer velges i utgangspunktet for fire år, og det påhviler statsministeren å sørge for at nyvalg avholdes innen valgperiodens utløp. Regjeringen kan til enhver tid skrive ut nyvalg, med den virkning at de sittende folketingsrepresentantenes mandat faller bort når nyvalget er gjennomført. Valgdagene i Danmark er bevegelige, i den forstand at en ny fireårsperiode starter etter hvert valg. Den eneste formelle begrensning som kommer inn i bildet når det gjelder oppløsningsretten, er at en nyinnsett regjering ikke kan skrive ut valg før statsministeren har fremstilt seg for Folketinget. Regjeringens oppløsningsrett kan ikke begrenses rettslig ved lov eller ved overenskomster mellom partiene i Folketinget, i og med at regjeringens prerogativ er slått fast i grunnloven. Der som en regjering kort tid etter ett folketingsvalg utskriver et nytt, kan det imidlertid bli oppfattet som misbruk av adgangen til å skrive ut nyvalg.³⁶

Hvis Folketinget uttrykker mistillit til statsministeren, innebærer det enten at regjeringssjefen innleverer sin avskjedssøknad, eller at regjeringen svarer ved å be om nyvalg. Også i dette tilfellet er det regjeringen som treffer beslutningen om nyvalg, men folketingsflertallet setter prosessen igang ved sitt mistillitsvotum.

Nyvalg kommer i tillegg inn i bildet ved grunnlovsendringer. I tilfeller hvor Folketinget vedtar et grunnlovsforslag, og regjeringen ønsker å gå videre med saken, må det gjennomføres valg.³⁷

Til forskjell fra Sverige, må et flertall av de 22 folketingsvalgene Danmark har gjennomført i etterkrigstiden betegnes som tidlige valg, det vil si valg som er gjennomført i god tid før maksi-

mumsgrensen på 4 år.³⁸ Til sammenligning har Norge hatt 14 stortingsvalg i samme tidsperiode.

4. Argumenter for og mot oppløsningsrett

Vi skal i dette avsnittet presentere noen argumenter for og mot oppløsningsrett. I noen grad blir den empiriske relevansen av argumentene også diskutert, med basis i erfaringer fra forskjellige parlamentariske land.

4.1. Appell til folket

I moderne demokratier står tanken om folkesuverenitet helt sentralt. Den går i korthet ut på at folket har rett til å styre seg selv, og at folkets vilje utgjør den øverste norm for statsstyringen. I praksis innebærer selvbestemmelsesretten selvsagt ikke et direkte folkestyre; folkeviljen kommer til uttrykk på indirekte vis, via folkerepresentasjonen. Hvis det oppstår sterk strid mellom de øverste, politiske statsmakter, har det vært anført at folket bør kunne koples inn som "dommer". Oppløsningsretten gjør det mulig å få sentrale stridsspørsmål avgjort ved direkte appell til velgerne.

Det er ikke alltid naturlig å begrunne oppløsningsretten på denne måten. Det mest naturlige i denne sammenheng vil være å tenke på tilfeller der konflikter mellom parlament og regjering settes på spissen. Hvis nasjonalforsamlingen vedtar et mistillitsforslag, eller påfører regjeringen et nederlag etter kabinetspørsmål eller etter å ha bedt om tillit, er det – som vi har sett – i noen land slik at regjeringen kan velge om den skal søke avskjed eller skrive ut nyvalg. Et nyvalg innebærer at velgerne får anledning til å bedømme om parlamentsflertallets handlemåte har vært riktig eller ikke. Appellen til velgerne representerer en form for demokratisk *kontroll* av de folkevalgte virke, på samme måte som de folkevalgte kontrollerer regjeringens aktivitet.³⁹

Enkelte land gjennomfører nyvalg i forbindelse med grunnlovsendringer.⁴⁰ Her står også ideen om appell til folket sentralt. Endringer i det konstitusjonelle rammeverket skal ikke kunne finne sted uten at velgerne har fornyet tilliten til parlamentarikerne som driver prosessen frem.

Hvordan vil ordninger der oppløsningsretten knyttes til parlamentariske krisesituasjoner virke i praksis? Ved et nyvalg foranlediget av angrep på den sittende regjeringen, bringes regjeringsspørsmålet i forgrunnen på en helt annen måte enn ved valg ellers. De aktuelle regjeringsalternativene, som sjelden er mer enn to til tre stykker, vil kunne trekke til seg en del stemmer som ellers ville gått til mer perifere partier.⁴¹ Partier som utgjør de fremste styringsalternativene vil dermed styrkes. I tillegg bidrar regjeringssentrerte valg til å høyne valgdeltakelsen.⁴²

Et mulig problem ved ordninger der oppløsning av parlamentet skjer i kjølvannet av parlamentariske kriser, er at den saken som har utløst "krisevalget" helt overskygger andre temaer. I og med at de folkevalgte og regjeringen må forholde seg til en lang rekke saker i årene etter et valg, er det ønskelig at det ligger et relativt generelt mandat fra velgerne til grunn. Det vil si et mandat som fremkommer ved at forskjellige saker tas i betraktning, og ulike hensyn avveies mot hverandre. Ved for sterk konsentrasjon om én sak eller ett stridsemne, risikerer en at valgresultatet ikke vil reflektere bredere vurderinger på noen god måte. Det er også grunn til å tro at endringene i partienes oppslutning ved et valg vil kunne påvirkes av om det bare er én enkelt, krisepreget sak som fokuseres til fortrengsel for det meste annet. Det øker faren for ustabilitet.⁴³

Vi har ikke data som kan belyse denne tankegangen på noen god måte. Når det gjelder forholdet mellom de totale endringer for partiene på den ene siden, og valgtidspunkt på den andre, er erfaringene blandede. I Danmark vil mange av de tidlige valgene bunne i parlamentariske kriser, men det er i *etterkrigstiden som helhet* ikke noen markant tendens til at det skjer større endringer på den parlamentariske arena når nyvalgene skrives ut etter kort tid. Tar vi bort fire lite typiske valg ("jordskjelvvalget" i 1973, valgene i 1953, og valget i 1988), kan det i det øvrige materialet spores en rimelig klar tendens til mer omfattende partipolitiske utskiftninger i Folketinget jo kortere valgperiode det er tale om.⁴⁴ Dette betyr at det normalt skjer endringer i Folketingets sammensetning ved tidlige valg, men vi har ikke data som viser om nyvalgene

faktisk har "løst" de vanskelige situasjonene som foranlediget valgene i første omgang.⁴⁵

Vi kan ellers merke oss at sammenhengen er stikk motsatt i Storbritannia: Det er etter de korteste valgperiodene at de mest beskjedne endringer i det politiske landskap normalt har funnet sted.⁴⁶

4.2. Sikkerhetsventil

Nok et viktig argument for oppløsningsrett, er at dette virkemiddelet trenges som en sikkerhetsventil. Et moderne parlament har en lang rekke oppgaver. Helt sentralt innenfor et parlamentarisk demokrati er det at nasjonalforsamlingen må evne å peke ut en funksjonsdyktig regjering (et "arbeidsutvalg"), og få vedtatt et statsbudsjett. I land der parlamentet velger presidenten, vil det likedan være essensielt at det faktisk blir pekt ut et statsoverhode. Hvis parlamentarikerne svikter i forhold til oppgavene som er nevnt, kan i verste fall selve regimet vakle. Oppløsningsretten fremstår dermed som et virkemiddel en kan ty til i særlig vanskelige, fastlåste situasjoner, slik at de kan løses før de virkelig blir alvorlige.

Institusjonelt fordrer dette at det ligger klare begrensninger på muligheten for å skrive ut nyvalg. De landene som knytter oppløsningsretten til situasjoner hvor de folkevalgte svikter – ved ikke å få dannet regjering (Sverige, Hellas, Spania, Polen, Ungarn), ved ikke å få vedtatt noe budsjett (Polen)⁴⁷, ved ikke å få valgt president (Hellas) – har nettopp vektlagt at nyvalg skal anses som en siste utvei. Ordningen med fast valgdag som en finner i Sverige er en type begrensning som gjøre det mye mindre attraktivt for en regjering å ty til nyvalg enn om valgdagen hadde vært bevegelig, og det er dermed all grunn til å tro at oppløsningsretten reserveres for helt spesielle tilfeller.

Det har vært hevdet at hvis en legger oppløsningsretten til parlamentet selv, så vil ordningen fungere kun som en sikkerhetsventil. En antar at parlamentarikerne vil være mer tilbakeholdne med å skrive ut nyvalg enn for eksempel statsminister og regjering. Tallene i tabell 2 antyder at det kan være noe i dette, i den forstand at de to landene hvor parlamentet kan vedta nyvalg som vanlig flertallsbeslutning – Israel og Østerrike –

har en liten andel tidlige valg. Likevel er det lite treffende å betegne en generell oppløsningsadgang for parlamentet som kun en sikkerhetsventil. Det kan ellers bemerkes at oppløsningsrett for parlamentet, lett bidrar til å gjøre den parlamentariske hverdagen vanskeligere for mindretallsregjeringer. Det blir for eksempel svært vanskelig for regjeringer av denne typen å fremme forslag som er upopulære på kort sikt, uansett hvor velbegrunnede de måtte være. Et flertall i parlamentet vil kunne utnytte situasjonen, og skrive ut nyvalg etter at støtten til regjeringen er blitt svekket i opinionen – men før de (antatt) gunstigere langtidsvirkningene melder seg.

4.3. Disiplinerende trussel

I et parlamentarisk system eksisterer det en maktfordeling, men ingen reell maktbalanse. Den lovgivende og utøvende makt er nærmest vokst sammen. Et parlament er imidlertid ikke egnet til å styre selv, særlig ikke en forsamling som er fragmentert rent politisk – med mange partier – og som har lite av egen utredningskapasitet. I stedet står regjeringen i spissen for statsforvaltningen, med vid adgang til å organisere, instruere og kontrollere alle deler av forvaltningsapparatet.⁴⁸ Den politiske styringsfunksjonen som tilligger regjeringen betyr at den skal kunne forfølge politiske innspill og bringe dem frem til faglig forsvarlige forslag – herunder lovforslag, og den skal likedan kunne iverksette parlamentets beslutninger på profesjonelt vis. Hvis en regjering er svak i forhold til parlamentet, risikerer en at flertall blant de folkevalgte trenger inn på regjeringens enemerker. Dette, som i Norge gjerne betegnes som "stortingsregjeringer", kan være problematisk all den stund parlamentarikerne ikke kan støtte seg på en egen stab av særlig betydning. I tillegg vil det ofte være tale om at skiftende flertall står bak beslutningene, noe som ikke nødvendigvis sikrer sammenhengende og helhetlig styring.

Den norske regjeringens kraftigste virkemiddel overfor Stortinget er at den kan true med å gå av hvis den ikke får det som den vil i en sak. Kabinettspørsmål er imidlertid et relativt svakt virkemiddel, og det er argumentert for at oppløsningsrett tillagt regjeringen – som et prerogativ

Tabell 2. Andelen tidlige valg og regjeringsstabilitet i enkelte parlamentariske land. Et valg er registrert som tidlig hvis det finner sted mer enn ett år før den formelle valgperioden er omme, uansett hva grunnen til det tidlige valget har vært. I kolonnen for regjeringsstabilitet er det angitt gjennomsnittlig varighet for regjeringer målt i antall år. Det er regnet som et regjeringsskifte hvis den partipolitiske sammensetningen av kollegiet endres. Tallene gjelder fra siste halvdel av 1940-tallet til i dag, med unntak av Frankrike (fra 1958), Hellas (fra 1974), Portugal (fra 1976) og Spania (fra 1977)

LAND	PROSENT TIDLIGE VALG ¹⁾ (1945-1999)	REGJERINGS- STABILITET ²⁾ [varighet per regjering i antall år] (1946-1996)
Australia	29	8,28
Belgia	41	2,29
Canada	44	7,26
Danmark	67	2,81
Finland	20	1,31
Frankrike	30	2,88
Hellas	29	3,60
Irland	53	3,72
Island	19	2,78
Italia	25	1,28
Israel	14	1,69
Nederland	27	2,98
New Zealand	6	6,19
Norge	0	4,22
Portugal	50	2,32
Spania	33	6,35
Storbritannia	36	8,49
Sverige	6	4,77
Tyskland	8	3,60
Østerrike	13	8,42

¹⁾ Kilder: Mackie og Rose (1991), Cook og Paxton (1998), Lane m.fl. (1991) og «Elections around the World» (elektronisk). Det første valget i den aktuelle tidsperioden er ikke tatt med i prosentueringsbasis (det vil si det første valget etter krigen eller det første demokratiske valget i vedkommende land).

²⁾ Kilde: Lijphart (1999), ss. 110-11.

– er nødvendig for å få et balansert forhold mellom utøvende og lovgivende myndighet. Oppløsningsretten utgjør en trussel som virker disiplinerende overfor de folkevalgte. Det vil eksistere en hensiktsmessig maktbalanse i og med at

parlamentet til enhver tid kan skifte ut regjeringen (mistillitsvotum), og regjeringen til enhver tid kan sende parlamentarikerne hjem (oppløsning og påfølgende nyvalg).

Et eksempel kan hentes fra det britiske Underhuset, som 22 juli 1993 stemte over et forslag om å godta Maastricht-avtalen – med de unntak som regjeringen til John Major hadde forhandlet frem. Opposisjonen med Labour i spissen fikk tilslutning fra en fraksjon i det konservative partiet i sin motstand mot regjeringens forslag, og statsministeren fikk flertallet mot seg. Dette ledet umiddelbart til at Major ba om parlamentets tillit, og han annonserte som forventet at hvis regjeringen ikke fikk det som den ønsket, ville det bli utskrevet nyvalg. Euroskeptikerne blant de konservative var lite lystne på nyvalg på dette tidspunktet, og besinnet seg. Sammen med de øvrige partimedlemmene sikret de et solid tillitsvotum for John Majors linje (339 mot 299 stemmer). Meningsmålingene på forsommen 1993 tydet på at det konservative partiet ville gå på et kraftig nederlag i et eventuelt valg, og trusselen om oppløsning sikret full oppslutning om parti-ledelsens linje.⁴⁹ Det er sjelden at saker settes på spissen på denne måten. Som regel er det helt unødvendig å mine parlamentsmedlemmene om konsekvensene av påføre regjeringen et nederlag i en viktig sak; trusselen om nyvalg er *alltid* stilltende tilstede når vesentlige saker står på dagsordenen.⁵⁰

I og med at Storbritannia stort sett styres av flertallsregjeringer utgått fra ett parti, er trusler om nyvalg fortrinnsvis innsiktet på å skape enhet i egne rekker. Opposisjonspartiene er jo regjeringen likevel ikke avhengig av så lenge regjeringspartiet opptre samlet. Det vil være annerledes i en situasjon med mindretallsregjeringer, der trusselen i første rekke må være rettet mot (deler av) opposisjonen. Her ligger det følgende også en avgjørende forskjell mellom britisk parlamentarisme og for eksempel den danske. I begge land kan regjeringen (eller statsministeren) når som helst bestemme at nyvalg skal skrives ut, og nyttiggjøre seg av stilltende trusler om oppløsning for å få saker vedtatt i parlamentet. Men i og med at Danmark har et flerpartisystem, og regjeringene ofte har manglet flertall i Folketinget, vil trusselen normalt også være av mindre verdi som disiplinierende redskap for regjeringen. En trussel må være troverdig for å være effektiv, noe den neppe vil være uten at regjeringen vinner på å skrive ut nyvalg – og

gjenstridige krefter i opposisjon taper. Generelt sett har det vist seg at det koster å sitte med regjeringsansvaret, om enn i mindre grad for mindretallsregjeringer enn flertallsregjeringer (jf. avsnitt 4.4.), så denne betingelsen er langt fra alltid oppfylt.

Selv om det ikke er grunn til å tro at trusler om nyvalg fra regjeringshold alltid vil være troverdige under mindretallsparlamentarisme av skandinavisk merke, kan det selvsagt forekomme situasjoner der virkemidlet fungerer disiplinerende. Analyser fra Danmark tyder på at når nyvalgsmuligheten finnes, styrkes forhandlingsposisjonen til det eller de partiene som har fremgangsrike opinionsmålinger i ryggen.⁵¹ Forhandlingene på den parlamentariske arena blir med andre ord påvirket av opinionsstrømmingene i en annen grad enn i land som mangler oppløsningsrett, men opinionen trenger ikke å peke i regjeringens favør.

Hva ville skjedd hvis norske regjeringer hadde hatt en oppløsningsrett til disposisjon? La oss se på et par krisesituasjoner. Regjeringskrisen våren 1986 ville neppe vært avverget selv om Kåre Willoch kunne skrevet ut nyvalg.⁵² Bedømt ut fra meningsmålinger på dette tidspunktet, er det sannsynlig at regjeringspartiene ville komme svekket tilbake etter et valg.⁵³ Arbeiderpartiet og SV lå an til å samle flertall. Fremskrittspartiet ville trolig tapt den vippeposisjonen partiet fikk etter valget i 1985. Situasjonen var slik at en trussel om å skrive ut nyvalg ikke ville være troverdig (regjeringen ville bare tape på å måtte sette den ut i livet), og uegnet til å få Fremskrittspartiet til å støtte regjeringens politikk. Med andre ord: Oppløsningsretten var ikke et virkemiddel Willoch-regjeringen kunne ha satsset på for å løse krisen.

Under stormen mot regjeringen Brundtland et år senere stilte det seg trolig på samme måte.⁵⁴ Den informasjonen som var tilgjengelig gjennom meningsmålinger, tydet på at et nyvalg ikke ville endret den parlamentariske situasjonen på en vesentlig måte. Fremskrittspartiet lå an til å komme i vippeposisjon på nytt. Det betød at det ikke kunne ligge en troverdig trussel om nyvalg i luften, egnet til å avverge stormløpet på regjeringen fra Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. En ordning med oppløsningsrett hadde

med andre ord ikke vært egnet til å disiplinere opposisjonen og gi regjeringen ro.

Skaper oppløsningsrett lagt til regjeringen større kontinuitet i statsstyringen? Gir det økt regjeringsstabilitet? Oppløsningsretten kan skape stabilitet på to måter. For det første ved at trusselen virker, og avverger regjeringskriser som ellers ville kommet. For det andre ved at det blir mer attraktivt å sitte med regjeringsansvar, og at det dermed dannes regjeringer med et bedre parlamentarisk grunnlag enn det som ellers ville vært tilfelle. Det er imidlertid uklart om noen av disse mekanismene kan være av særlig stor betydning i land med mange partier.

Vi mangler gode tall for å belyse det som er sagt. Tar vi utgangspunkt i landene som er listet opp i tabell 2, er det noe høyere gjennomsnittlig regjeringsstabilitet i land der oppløsningsretten ligger – uten vesentlige begrensninger – i regjeringens hender.⁵⁵ Forskjellen skapes imidlertid av Storbritannia, Canada og Australia, og forsvinner hvis disse landene tas ut.⁵⁶ Dette er land som skiller seg ut fordi det er færre partier som gjør seg gjeldende i parlamentet (tilnærmet to-partisystemer). En nærmere analyse indikerer likevel at det har en viss betydning for regjeringenes levedyktighet at de har oppløsningsrett, men effekten er svak sammenholdt med betydningen av antall partier. Jo større partimangfold i parlamentet, desto mindre stabilitet.⁵⁷

Det er ellers interessant å sammenligne regjeringsstabiliteten i Storbritannia og Danmark, med henholdsvis 8,49 og 2,81 års styringstid i snitt per regjeringskonstellasjon i etterkrigstiden. Stabiliteten er klart høyere i Storbritannia enn i Norge (som har et gjennomsnitt på 4,22 år), mens Danmark ligger betydelig lavere. Vilråene for en ubegrenset oppløsningsrett lagt til regjeringen i Norge, vil utvilsomt ligne mer på de danske enn de britiske. Større utstabilitet kan derfor ikke utelukkes i kjølvannet av en slik reform. Det samme ville i og for seg gjelde Sverige dersom den faste valgdagen ble erstattet med en bevegelig valgdag.

Vi nevnte ovenfor som en mulig mekanisme at oppløsningsrett lagt til regjeringen gjør det mer attraktivt å søke regjeringsmakt, og at en dermed kunne forvente regjeringer med bredere basis. Når det gjelder det utvalget av land vi her

forholder oss til, kan vi ikke spore noen klar sammenheng av denne typen. Det er i det minste ikke slik at landene med ubegrenset oppløsningsrett for regjeringen oftere har vært styrt av flertallsregjeringer enn de andre landene. Det er for øvrig heller ikke noen korrelasjon mellom andel flertallsregjeringer og forekomsten av tidlige valg.⁵⁸

4.4. Letter kostnadene ved styringsansvar

Partier som overtar regjeringsansvaret ved et valg, må i utgangspunktet regne med at de vil få redusert velgeroppslutning ved neste valg. Det er her tale om et stabilt mønster som ikke kan forklares utelukkende ved å henvise til regjeringens politikk i velgernes øyne er mislykket; det er påregnelige kostnader forbundet med å innta regjeringstaburettene. I etterkrigstidens Norge har endringen i regjeringspartiets eller –partienes oppslutning ved stortingsvalg i gjennomsnitt vært på –1,25 prosentpoeng.⁵⁹ Dette er ikke en særnorsk tendens, men noe som gjenfinnes i de fleste land. Et spørsmål som likevel reiser seg er om oppløsningsrett kan bidra til å motvirke mønsteret med popularitetsforvitring for partier med regjeringsansvar, og redusere de forventede kostnadene ved å styre. I så fall kan det her ligge et argument for oppløsningsrett: Det blir mer attraktivt med regjeringsdeltakelse, og dette kan i sin tur bidra til at det dannes regjeringer med mer solid parlamentarisk basis.

Empiriske analyser tyder på at jo lenger varighet regjeringen har, desto større stemmetap lider den ved neste valg.⁶⁰ I det store og hele klarer minoritetsregjeringer seg noe bedre (mindre dårlig) enn flertallsregjeringer.⁶¹ Vanligvis er det slik at regjeringspartier gjør det klart bedre i tidlige valg enn i ordinære valg.⁶² Grunnen til dette er trolig at regjeringspartiene det er tale om, enten direkte eller indirekte kan være med på å bestemme valgtidspunktet. Dermed kan valget legges til et tidspunkt som er gunstig for regjeringen. Noe annet som kan ha betydning i denne sammenheng, er at opposisjonen normalt vil være mer uforberedt ved valg som kommer tidlig. De 4–6 ukene som det vanligvis er tale om fra et valg kunngjøres til det gjennomføres, kan

også bli for knapp tid til at opposisjonen får ordentlig sving på valgkampen sin. Særlig viktige kan de sistnevnte momentene bli hvis valget kommer helt som en overraskelse, noe som er mulig i de land hvor regjeringen (eller presidenten) har en ubegrenset oppløsningsrett.⁶³

4.5. Opportunistisk bruk av oppløsningsretten

Vi har allerede antydnet en form for misbruk av oppløsningsretten: Den kan bli brukt opportunistisk av et parlamentsflertall etter at en mindretallsregjering har fremmet upopulære forslag. Det en vanligvis tenker på under denne overskriften, er imidlertid situasjoner hvor regjeringen har oppløsningsrett, og hvor den sørger for å skrive ut nyvalg på et tidspunkt hvor galluptallene er høye. Det kan her være tale om en form for politisk surfing, der regjeringen utnytter det rette øyeblikk. I andre tilfeller kan også regjeringen ha lansert populære tiltak eller "manipulert" økonomien i forkant av valget for å skape en positiv stemningsbølge.⁶⁴

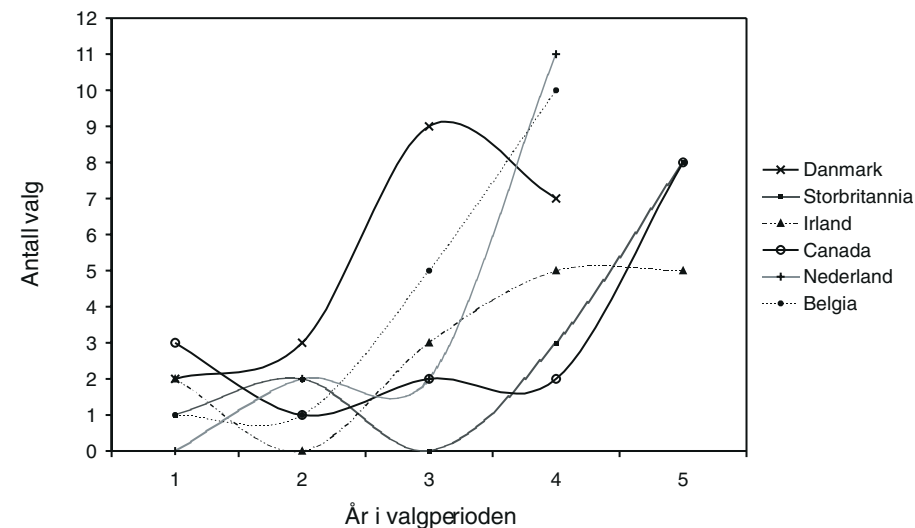
Faren for at nyvalg skrives ut av regjeringer på rent opportunistisk basis er et velkjent argument mot oppløsningsrett. Det kan anses som uheldig dersom det ligger mer eller mindre fordekte, rent partitaktiske overveielser til grunn for gjennomføringen av valg. Resultatet av valget kan i denne situasjonen bli "kunstig" høyt for de kreftene som har herredømmet over oppløsningsretten. Parlamentets sammensetning reflekterer i realiteten opinionen på en dårligere måte enn det som ellers ville vært tilfelle.

Analysen av de konkrete beslutningene om å skrive ut nyvalg i ulike land er mangelvare, og en vet følgelig lite om politikernes beveggrunner. Vi vet at det i noen land er slik at nyvalgene kommer på tidspunkter hvor regjeringens popularitet er relativt høy. I noen grad synes det også å være slik at valg i større grad skrives ut når viktige økonomiske indikatorer peker oppover heller enn nedover.⁶⁵ Et eksempel som er illustrerende i denne sammenheng kan hentes fra Storbritannia. I mai 1970 hadde Labour med statsminister Harold Wilson i spissen fremgang på meningsmålingene, og for første gang på lang tid ble de konservative passert. Det var forventet

at popularitetsoppsvinget ville fortsette, men Wilson bestemte seg for å gjennomføre et nyvalg umiddelbart (18 juni). Senere er det blitt klarlagt at Wilson la vekt på nye signaler han hadde fått om at inflasjonen kunne komme til å øke utover høsten, og undergrave regjeringens popularitet. Han ville komme denne utviklingen i forkjøpet. Til de fleste overraskelse forvitret støtten til Labour i den korte valgkampen, og de konservative inntok Underhuset med solid margin.⁶⁶ Dette illustrerer en generell mekanisme: Beslutningen om nyvalg gir et "signal" til velgerne om at regjeringen mangler tro på fremtiden. Et tidlig valg indikerer at regjeringen ikke forventer at den kan produsere resultater senere i perioden som er gode nok til å holde på velgerne. Nyvalg for å utnytte høy popularitet tyder på at regjeringen har informasjon om at utviklingen vil gå i gal lei, som ennå ikke har kommet opposisjon og opinion til del. Empiriske analyser av britiske erfaringer tyder på at en slik effekt er tilstede, og det er derfor en risikabel strategi for en regjering å skrive ut valg tidlig – det være seg av rent opportunistiske eller andre grunner.⁶⁷ Dette bidrar i sin tur til å begrense forekomsten av tidlige valg.

I figur 1 er det vist når i den formelle valgperioden de landene som står for den største andelen av tidlige valg har arrangert valg i etterkrigstiden. Det fremgår at Danmark, og til dels Irland, skiller seg ut fra de øvrige landene. For Storbritannias vedkommende er de helt tidlige valgene sjeldne; tyngdepunktet ligger helt klart mot slutten av den formelle valgperioden.

Det kan på samme måte oppfattes som problematisk hvis en regjering utnytter overraskelsesmomentet, og skriver ut nyvalg når en antar at de sterke kreftene i opposisjonen er minst forbedret. Særlig hvis det også gis veldig kort tid til valgkamp, kan dette – heller enn ideologi og de politiske stridsspørsmål – bli avgjørende for utfallet av valget. Det franske parlamentsvalget i 1997 ble holdt et år før den formelle perioden var omme, og ble kunngjort av president Jacques Chirac kun én måned før første valgdag.⁶⁸ På grunn av lekkasjer i forkant, kom ikke valget helt uventet. De grunnene presidenten hadde henvist til for å legitimere et tidlig valg ble kritisert av mange (blant annet av en nesten sam-

Figur 1. Oversikt over når i den formelle valgperioden nyvalg har vært skrevet ut i 6 land som alle har gjennomført flere tidlige valg. I alle landene ligger oppløsningsretten hos statsministeren eller regjeringen (i Belgia riktignok knyttet til spesielle situasjoner). Figuren dekker alle valg i tiden 1945-1999.

stemt presse), og inngikk som en del av konfliktstoffet i den korte valgkampen.

Fleire land har definert hvor lang tid det minst må gå fra kunngjøringen av et valg, til valget gjennomføres (jf. det som ble sagt om Sverige i avsnitt 3.3). Dette kan avhjelpe problemet med urimelig kort tid til valgforberedelse og valgkamp. Samtidig har faren for en motreaksjon i opinionen en avskrekkende effekt; velgerflukt kan bli følgen dersom den oppfatning brer seg at valget arrangeres ut fra snevre, partitaktiske motiver.

Det bør også nevnes at stadig flere velgere – i Norge som andre vestlige demokratier – bestemmer seg under selve valgkampen for hvilket parti de skal stemme på (jf. Strøm 1998). Dette innebærer at det blir vanskeligere å predikere velgernes dom i forkant, og mindre fristende å skrive ut nyvalg utelukkende på basis av gunstige meningsmålinger.

Alt i alt er det neppe tvil om at det finnes regjeringsjefer og presidenter som har vært tilbøy-

lige til å misbruke oppløsningsretten. Det er likevel ikke grunn til å tro at dette i praksis utgjør et stort problem. Selv i land der regjeringen rår over en ubegrenset rett til å skrive ut nyvalg, gjennomføres de aller fleste valgene på slutten av den formelle valgperioden. Det er dessuten mulig å begrense oppløsningsretten på en slik måte at faren for misbruk blir minimal.

4.6. Hyppige valg og korte valgperioder

Det at det finnes oppløsningsrett i et land, trenger selvsagt ikke å bety at den benyttes særlig aktivt i praksis. Flittig bruk av oppløsningsretten kan imidlertid være problematisk. Et argument mot å innføre oppløsningsrett er nettopp at det leder til hyppige valg og korte valgperioder. Hyppige valg kan være uheldig rett og slett fordi det er kostnadskrevenende å gjennomføre nasjonale valg. Ikke minst går store ressurser i dag til partienes valgkampanjer. Særlig problematisk kan dette være hvis valgene ikke endrer de poli-

Tabell 3. Valgperiodens lengde (formelt og reelt) i enkelte parlamentariske land. Under faktisk valgperiode er det beregnet gjennomsnittlig antall måneder mellom valgene fra siste halvdel av 1940-tallet til 1999, med unntak av Frankrike (fra 1958), Hellas (fra 1974), Portugal (fra 1976) og Spania (fra 1977). (Gjelder kun underhusvalg i to-kammersystemer.)

LAND	FORMELL VALGPERIODE (måneder)	FAKTISK VALGPERIODE (måneder)	FAKTISK VALGPERIODE SOM ANDEL AV FORMELL PERIODE
Australia	36	30	83
Belgia	48	38	79
Canada	60	39	65
Danmark	48	30	63
Finland	48	43 ²⁾	90
Frankrike	60	46	77
Hellas	48	37	77
Irland	60	39	65
Island	48	40 ³⁾	83
Italia	60	48	80
Israel	48	43	90
Nederland	48	42	88
New Zealand	36	35	97
Portugal	48	33	69
Spania	48	39	81
Storbritannia	60	45	75
Sverige ¹⁾	48	38 ⁴⁾	90
Tyskland	48	45	94
Østerrike	48	41	85

¹⁾ Valgperioden var på 3 år fra 1970 til 1994.

²⁾ Ingen tidlige valg etter 1979.

³⁾ Ingen tidlige valg etter 1983.

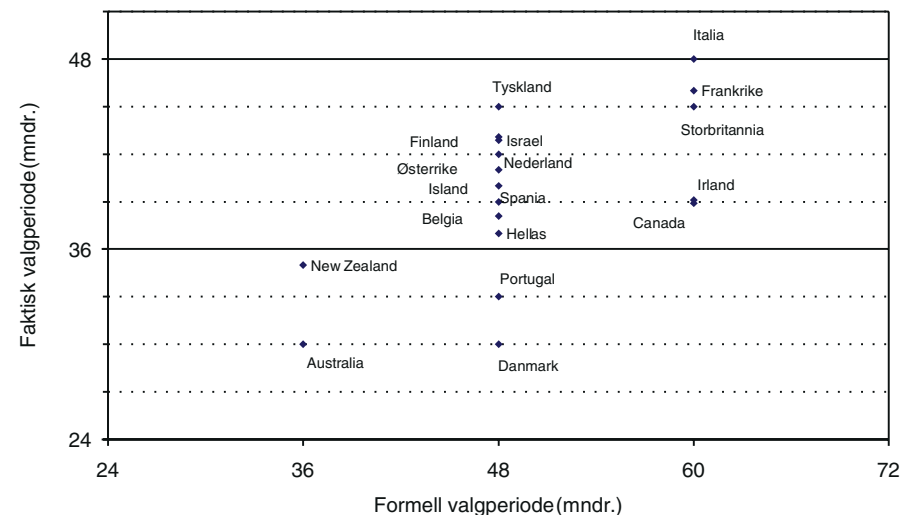
⁴⁾ I Sverige har oppløsningsretten vært benyttet én gang (i 1958), mens det var 4-årige valgperioder. I forbindelse med grunnlovsreformen på 1970-tallet var det også en redusert valgperiode. Den var ikke kortere enn to år, og valget i 1970 er derfor ikke registrert som tidlig. I tiden med 3-årige riksdagsperioder var det ingen tidlige valg.

Kilder: Mackie og Rose (1991), Cook og Paxton (1998), Lane m.fl. (1991) og «Elections around the World» (elektronisk).

tiske konstellasjonene i nevneverdig grad. Hypotetiske valg innebærer også kortere valgperioder, noe som kan bidra til at kontinuiteten i statsstyringen svekkes. Det kan være vanskelig å ivareta løpende forpliktelser på en konsistent måte hvis valgene også leder til stadige regjeringsskifter.

Tabell 3 gir et inntrykk av valgperiodenes lengde i utvalgte land. Danmark er det av landene som har den korteste faktiske valgperiode relativt til det konstitusjonelt bestemte mandatet

parlamentsmedlemmene har (63 prosent av formell periode). Irland og Canada følger hakk i hæl. Figur 2 gir et noe nærmere inntrykk av forholdet mellom formell og faktisk valgperiode i de aktuelle landene. Ingen av landene som har 5-årige valgperioder, har et gjennomsnitt for faktisk valgperiode på over 4 år. De aller fleste av landene med formelt sett 4-årige perioder har imidlertid et faktisk gjennomsnitt på mer enn 3 år. Vi legger også merke til at den faktiske peri-

Figur 2. Forholdet mellom formell og faktisk valgperiode (måneder). Figuren er basert på tallene i tabell 3.

oden har en tendens til å øke med den formelle. I alle landene som ligger lavest innenfor hver kategori av formell valgperiode (det vil si Australia, Danmark, Canada og Irland), er det en relativt vid oppløsningsadgang for regjeringen.⁶⁹

4.7. Velgertretthet

Redusert deltakelse er en mulig effekt av hyppige nyvalg. Det har da også vært fremført som et argument mot oppløsningsrett at den kan påvirke valgdeltakelsen i negativ retning. Hvordan forholder dette seg i praksis? Er dette en holdbar argumentasjon?

Sammenlignende analyser av deltakelsen ved parlamentsvalg i ulike land, indikerer at det er mange faktorer som innvirker på fremmøtet ved valgurnene. Det gjelder alt fra brede sosio-økonomiske forhold (økonomisk utviklingsnivå, befolkningstetthet) til institusjonelle (stemmeplikt eller ikke, stemmerettsalder, valgsystem) og politiske (partisystem, grad av konkurranse) faktorer.⁷⁰ I litteraturen om valgdeltakelse er

ikke distinksjonen mellom tidlige og ordinære valg noe som har vært tematisert som betydningsfullt.

Vi har heller ikke funnet indikasjoner på at høy valghyppighet leder til velgertretthet og sviktende deltakelse ved valgene. Som det fremgår av tabell 4 er det som oftest ikke så stor forskjell på deltakelsen i ordinære valg sammenlignet med valg som kommer før tiden. De forskjellene som spores peker også i begge retninger; i mange av tilfeller er gjennomsnittlig valgdeltakelse høyest i de tidlige valgene. Figur 3 anskueliggjør det samme forholdet, og det fremgår at nivået på deltakelsen ved de ordinære valgene i et land, rimelig presist angir hvor høy deltakelsen blir i de tidlige valgene (Pearson's $r=0,875$). Det må tas forbehold om at det er relativt få valg i hvert land som er inkludert i oversiktene. Vi sitter imidlertid med det samme hovedinntrykket dersom vi benytter det enkelte valg som enhet, heller enn land: Hvor mange måneder som har gått siden forrige valg, eller hvorvidt valget kan klassifiseres som tidlig eller ikke, forklarer

Tabell 4. Gjennomsnittlig valgdeltakelse for enkelte parlamentariske land i tidsperioden 1972-1995, samt differansen i deltakelse mellom de ordinære og tidlige valgene i samme periode. Et valg er registrert som tidlig hvis det holdes mer enn ett år før den formelle valgperioden er omme. Positiv differanse indikerer at valgdeltakelsen er høyere i ordinære valg enn tidlige valg. N=144 valg. (Tallene gjelder underhusvalg i tokammersystemer.)

LAND	VALGDELTAKEELSE 1972-95 ¹⁾ (prosent)	DIFFERANSE: DELTAKEELSE I ORDINÆRE VALG MINUS TIDLIGE VALG (prosentpoeng)
Australia	95,0 ²⁾	-0,1
Belgia	93,2 ²⁾	+0,1
Canada	73,4	+4,6
Danmark	86,1	-0,9
Finland	73,6	-9,1
Frankrike	74,6	+9,0
Hellas	81,6	-
Irland	72,9	+1,4
Island	89,2	-1,6
Italia	90,1	+2,1
Israel	78,7	-
Nederland	83,4	+1,5
New Zealand	86,7	-
Norge	81,4	-
Portugal	77,2	-1,5
Spania	73,1	+6,3
Storbritannia	75,6	+3,2
Sverige	89,3	-
Tyskland	85,7	-3,2
Østerrike	87,9	+6,0

¹⁾ Basert på Appendix A i Blais og Dobrzynska (1998), *Turnout in Electoral Democracies*.

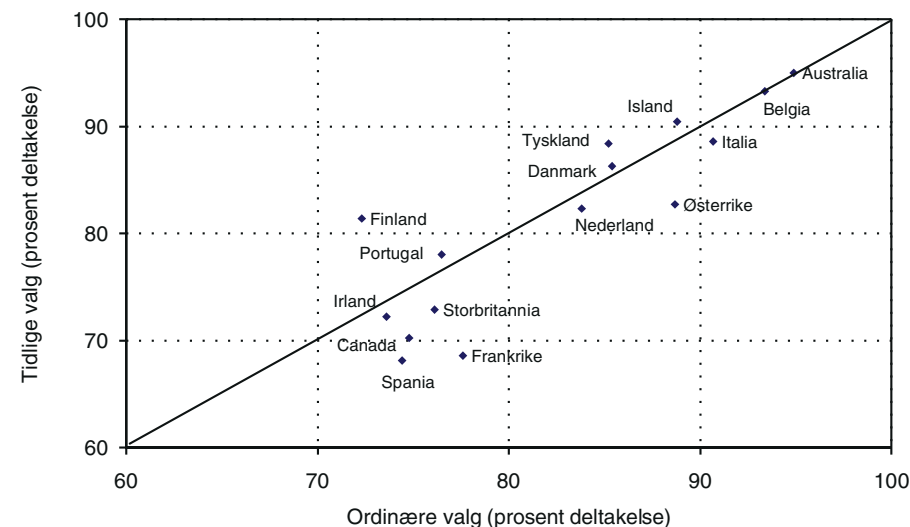
²⁾ Det er stemmeplikt.

– Ingen forskjell, ingen tidlige valg eller mangelfulle opplysninger.

ikke noe av variasjonen i deltakelse ved de enkelte valg.⁷¹

Danmark har gjennomgående hatt høy valgdeltakelse (over 80 prosent) i hele etterkrigstiden. Landet ligger for eksempel på et høyere gjennomsnittsnivå i så måte enn Norge. I den grad det finnes noen tendens å spore i de danske dataene, går den i stikk motsatt retning av hypotesen om velgertretthet ved hyppige valg. Tre av de fire etterkrigsvalgene som har kommet før halve folketingsperioden var omme, har resultert i en valgdeltakelse høyere enn gjennomsnittet. Holder vi oss til tiden etter grunnlovsrefor-

men i 1953, er det en negativ korrelasjon mellom valperiodens lengde forut for valget og valgdeltakelsen.⁷² Det kan godt tenkes at den – riktignok svake – tendensen til høyere deltakelse ved fremskutte valg har sammenheng med noe som er behandlet tidligere, nemlig en fokusering av færre, mer konkrete spørsmål enn ved øvrige valg.

Figur 3. Valgdeltakelsen i ordinære og tidlige valg i enkelte parlamentariske land i tiden 1972-95. Land med lavere deltakelse i tidlige valg enn i ordinære valg ligger under diagonalen; land hvor deltakelsen er høyest i tidlige valg befinner seg over. (Kilde for valgdeltakelse som i tabell 4, og for tidlige valg som i tabell 2.)

5. Avslutning

Hensikten med denne artikkelen har vært å gi en oversikt over hvordan oppløsningsretten er utformet i utvalgte land, og å belyse enkelte argumenter det er relevant å bringe inn i diskusjonen av nyvalgsordninger. Oppløsningsretten kan utformes som en sikkerhetsventil innenfor det parlamentariske systemet. Det er den svenske løsningen. Dette muliggjør appell til folket i helt fastlåste situasjoner, men trenger ikke å bety at det skrives ut tidlige valg særlig hyppig. Oppløsningsretten kan også introduseres som et maktmiddel, fortrinnsvis for regjeringen. Intensjonen er i så fall å skape en motvekt mot parlamentets ytterste maktmiddel overfor regjeringen – adgangen til å vedta mistillit. Det er den danske løsningen. Hvorvidt oppløsningsretten vil fungere på den ene eller den andre måten, som ren sikkerhetsventil eller som maktmiddel og styringsredskap, avhenger av hvilke regler som legges til grunn. Særlig hvis en ønsker oppløsningsrett for å styrke regjeringen, er det viktig å

gi regelverket en slik utforming at en unngår at det bare resulterer i hyppigere valg. Det er selvfølgelig ikke noe mål i seg selv å unngå at valg holdes hyppigere enn hvert fjerde år eller så; poenget må være å hindre hyppige valg som ikke bidrar til å løse underliggende styringsproblemer. I så måte kan det være tvilsomt om det danske nyvalgsinstituttet virkelig er etterstrebelingsverdig.

Bjørn Erik Rasch

Noter

* Takk til stud.polit. Roger Pedersen for forskningsassistanse. Jeg er også takknemlig for informasjon fra Jonathan Boston, Stephen Church, Einar Farestveit, Reuven Hazan, Gabriella Ilonszki, Cristina C.Leston-Bandeira, Wolfgang Müller, John Singleton, George Tsebelis, Matti Wiberg og Drago Zajc har vært behjelpelig med å fremskaffe om oppløsningsrettens utforming i forskjellige land. Takk til Erik Damgaard, Aanund Hylland, Ingvar Mattson,

Tor Midtbø, Hanne Marthe Narud, Trond Nordby og Eivind Smith for kommentarer til en tidligere versjon av manuskriptet.

1. I artikkelen forutsettes det at oppløsning av parlamentet umiddelbart leder til nyvalg. Formelt trenger ikke den eller de som har oppløsningsrett også å bestemme at nyvalg arrangeres, men dette er et tema av mer teknisk natur som ikke blir behandlet her.

2. Se også Rasch 2000a og 2000b.

3. For eksempel inneholder Shugart og Careys (1992) bok *Presidents and Assemblies* en tabell med over 30 land der presidenten er (eller har vært) folkevalgt, hvorav 14 sies å ha oppløsningsrett i en eller annen form (s. 155). Etter min mening er ordningene i minst halvparten av de 6 europeiske landene som inngår feiltolket.

4. Den nærmere utformingen av mistillitsinstituttet varierer en god del. I mange land står dessuten tillitsvoteringer vel så sentralt i det parlamentariske liv som mistillitsvoteringer. Det er ingen tradisjon for tillitsvoteringer i Norge.

5. Den presidentale regjeringsformen kjennetegnes av tre forhold. For det første er presidenten valgt av folket. For det andre er presidenten leder for utøvende myndighet, og han eller hun peker selv ut sine rådgivere. Det dannes med andre ord ikke noen regjering med basis i den lovgivende forsamling; statsrådene må nyte presidentens tillit, ikke parlamentets. Til forskjell fra det parlamentariske styresett, er lovgivende og utøvende makt uavhengige av hverandre. For det tredje har presidenten en eller annen form for vetomyndighet. Dette gjør at presidentstyret normalt preges av maktbalanse ("checks and balances"). I tillegg er valgperiodene i presidentstyrte stater som regel faste, og det er med få unntak ikke mulig å gjennomføre tidlige valg. USA og de aller fleste landene i Mellom- og Sør-Amerika er presidentale. Styreformene finnes også i en del afrikanske og asiatiske land. Europa preges imidlertid av parlamentarisme. Se Shugart og Carey (1992), *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, og Rasch (2000), *Demokrati - ideer og organisering*.

6. Spørsmålet om oppløsningsrett har følgelig også vært berørt i den konstitusjonelle debatt i USA, men det er liten grunn til å anta at det i overskuelig fremtid vil skje endringer på dette punkt. Se rapporten *A Bicentennial Analysis of the American Political Structure: Report and Recommendations* (1987) fra Committee on the Constitutional System (Washington, D.C.).

7. Dette synet kommer for eksempel til uttrykk i Verneys (1959) innflytelsesrike *The Analysis of Political Systems*. Et utdrag finnes i Lijphart (1992), *Parliamentary versus Presidential Government*. Verney nevner oppløsningsrett i regjeringens hender som ett av elleve kjennetegn ved det parlamentariske styringssystemet. Opplistingen av kjennetegn er til dels sterkt preget av den britiske formen for parlamentarisme.

8. Vi kommer tilbake til en mer konkret diskusjon av dette temaet - oppløsningsrett som maktmiddel for regjeringen - senere.

9. Se Knut Midgaards (1994) artikkel "Spørsmålet om oppløsningsrett i Norge. Noen historiske glimt".

10. Absolutt veto for Kongen i lovsaker, var av de ting som ble foreslått. Stortinget avviste endringsforslagene enstemmig i 1824. Se Midgaard, "Spørsmålet om oppløsningsrett i Norge", s. 239.

11. Se Midgaard, "Spørsmålet om oppløsningsrett i Norge", s. 242. I en innstilling fra konstitusjonskomiteen i 1874, sier flertallet at oppløsningsrett, sammen med statsrådenes adgang til Stortinget, "ikke kan forudsattes at ville lede til parlamentarisk Regjering". På den annen side ble oppløsningsretten på denne tiden også oppfattet som et bidrag til å styrke den utøvende makt, noe det særlig etter de konservative mening ville være behov for hvis statsrådene fikk adgang til Stortinget. Denne problematikken er nærmere behandlet i Nordby (2000) *I politikken sentrum*.

12. Jf. særlig arbeidet til valgordningskommisjonene av 1917, 1927 og 1948.

13. Stemmetallene var 94 for og 54 mot (altså over 63 prosent av de 148 som deltok ved avstemningen stemte for). Forslaget var fremmet av arbeiderparti-representantene Arne Strøm og Reidar Carlsen, og var i sin tur basert på tidligere forslag fremsatt av Finn Gustavsen og Asbjørn Holm fra Sosialistisk Folkeparti. Se Dok. nr. 13 (1971-72), jf. Dok. nr. 15 (1963-64).

14. Med utøvende myndigheter menes statsminister/regjering og/eller president. Det er få eksempler på at monarker har beholdt særlig av den utøvende makt i moderne demokratier.

15. Formelt har den islandske presidenten rett til å oppløse Alltinget på eget initiativ, men i praksis er det vanlig at det skjer etter ønske fra statsminister eller regjering (jf. grunnlovens § 24). Presidenten ber forøvrig om nyvalg - ikke oppløsning; alltingsmedlemmene beholder sine mandater til nytt valg er gjennomført.

16. I Hellas velges presidenten med kvalifisert flertall av nasjonalforsamlingen. Den italienske presidenten velges - også her med kvalifisert flertall - for 7-års perioder av et valgkollegium som består av begge kamre av nasjonalforsamlingen supplert med 58 representanter fra landets regioner. Presidenten har myndighet til å oppløse hvert av kamrene (eller begge samtidig), etter å ha konsultert med presidenten for vedkommende kammer. De siste 6 måneder av statsoverhodets valgperiode, kan oppløsning ikke finne sted. Den tyske presidenten velges for 5 år av gangen av en føderalforsamling som består av hele nasjonalforsamlingen (Forbundsagen og Forbundsrådet), samt et tilsvarende antall delegater fra delstatsparlamentene. Selv om italienske og tyske presidenter ikke har noe direkte folkelig mandat, har de en bredere basis for sitt virke enn bare den lovgivende forsamling.

17. Se Hilary Partridge (1998), *Italian Politics Today*.

18. Se Vincent Wright (1989), *The Government and Politics of France*. Som vi kommer tilbake til, finnes det også eksempler på at presidenter har forregnet seg.

19. Samtidig har statsministeren, formelt sett via presidenten, adgang til å oppløse nasjonalforsamlingen.

20. Ved nyvalget i oktober 1971 hadde det gått 1 år og 7 måneder siden forrige valg. Valget i desember 1995 kom etter en valgperiode på bare 14 måneder. Presidenten i Østerrike har anledning til å oppløse parlamentet etter forslag fra regjeringen, men denne veien til oppløsning har bare blitt benyttet en gang. Det var i 1930.

21. Men forsamlingen kan tvinge gjennom oppløsning via et mistillitsvotum. Se det som sies om Belgia nedenfor.

22. Se den nye finske Grunnloven § 26.

23. Tyskland har en ordning med konstruktiv mistillit, som innebærer at et mistillitsforslag - for å kunne tvinge gjennom et regjeringsskifte - må navngi en ny kansler.

24. Oppløsningsretten benyttes sjelden i Tyskland. Her er et eksempel: Helmut Kohl overtok som kansler etter et konstruktivt mistillitsvotum i september 1982. Noen få måneder senere arrangerte han sitt eget nederlag i en tillitsvotering i Forbundsagen, og fikk dermed presidenten til å skrive ut nyvalg (slik Willy Brandt hadde gjort før ham i 1972). Presidentens avgjørelse var imidlertid kontroversiell, og ble brakt inn for konstitusjonsdomstolen. Under den parlamentariske krisen rett før Kohl overtok hadde

den forrige kansleren, sosialdemokraten Helmut Schmidt, bedt om nyvalg uten å få det. Se Carl-Christoph Schweitzer et.al. red. (1984), *Politics and Government in the Federal Republic of Germany: Basic Documents*, ss. 77-79 ("Decision of the Federal Constitutional Court on the Dissolution of the Bundestag, 16 February 1983").

25. Oppløsning unngås hvis forsamlingen innen 3 dager samler seg om å nominere en ny statsministerkandidat. Oppløsning av representantforsamlingen (underhuset) leder automatisk til nyvalg for senatsmedlemmene (overhuset).

26. Se Leszek Lech Garlicki (1997), "The Presidency in the New Polish Constitution".

27. Se Regeringsformen, kap. 6, § 3.

28. John Mackintosh (1977) *The British Cabinet* og Harold Wilson (1976) *The Governance of Britain* gir oversikt over den britiske debatten om statsministerens stilling ved oppløsning av parlamentet. Beslutningen om oppløsning har over tid glidd fra regjeringkollegiet og over til statsministeren personlig. De fleste statsministre har imidlertid konsultert sentrale statsråder før valgdato er blitt bestemt.

29. Forholdet mellom oppløsningsretten og spørsmålet om regjeringens tillit behandles av Gary Cox (1987), *The Efficient Secret* (se særlig kapitlet "The Cabinet's strength: threats of resignation and dissolution").

30. Se særlig Regeringsformen kap. 3, § 4 og kap. 6, § 3. Se ellers Holmberg og Stjernquists *Vår författning* (1989 eller senere utgaver).

31. Sverige gikk i 1994 tilbake til 4-årige valgperioder, etter å ha arrangert valg hvert tredje år siden valget i 1970.

32. I praksis er mistillitsvoteringer sjeldne i Sverige. Etter den nye forfatningen av 1971 har det vært stemt over mistillitsforslag ved 4 anledninger. Ingen av forslagene har oppnådd det nødvendige flertall (absolutt flertall). Den 7 juni 1988 valgte imidlertid justisminister Anna Greta Leijon å gå av etter at hun hadde innsett at et mistillitsforslag ville fått flertall i Riksdagen.

33. Særlig gjelder dette hvis det er relativt kort tid til neste valg. Situasjonen våren 1978 kan stå som et eksempel. På dette tidspunktet ble det dannet en folkepartiregjering (Ullsten) med særdeles smal parlamentarisk basis. Regjeringen ble sluppet til ved at sosialdemokratene tolererte miniregjeringen, og lot være å stemme mot Ullsten som statsminister. Det var under et år til neste ordinære valg, og vanskelig å

- legitimere et ekstravalg. Se Hadenius et al. 1991: 272.
34. Jf. Rasch og Aardal (1994), "Bør regjeringen kunne skrive ut nyvalg?"
35. Se særlig Grunnlovens §15 (mistillitsvotum), §32 (om nyvalg) og §88 (grunnlovsendring). Jf. Germers (1988) *Statsforfatningsret I* og Albæk Jensens (1989) *Parlamentarismens statsretlige betydning*.
36. Se Germer (1988), *Statsforfatningsret I*, s. 67.
37. Danmark er av de land i verden hvor det er vanskeligst å endre grunnloven. To flertallsvedtak i Folketinget må til, med mellomliggende (ny)valg, før grunnlovsendringen går til folkeavstemning. Ved folkeavstemningen gjelder en regel om vanlig flertall, men med den begrensning at flertallet må utgjøre minst 40 prosent av alle stemmeberettigede.
38. I Danmark er det kun ett eksempel på at et parlament har sittet hele valgperioden ut (1960-64). Se Erik Damgaard (1994), "Termination of Danish Government Coalitions".
39. Også regjeringens oppløsningsrett i Hellas kan ses som en appellordning. Nyvalg kan utskrives hvis landet står overfor et stridsspørsmål av stor, nasjonal viktighet, og regjeringen har oppnådd å få fornyet sin parlamentariske tillit. Nyvalget vil vise om det politiske lederskap (regjering og parlamentsflertall) har tilstrekkelig tillit i velgerskaren til å gå videre i den aktuelle saken.
40. Det er ellers svært mange land som krever "mellomliggende valg" ved endringer av det konstitusjonelle rammeverk, uten at valget kommer automatisk eller må skrives ut umiddelbart. Dette gjelder også Norge: Et grunnlovsforslag må fremsettes og kunngjøres i løpet av de tre første årene av én stortingsperiode, men vedtak kan først treffes i neste periode - altså etter nytt valg.
41. Den underliggende mekanisme for denne forventningen er strategisk stemmegivning. Hvis for eksempel kampen først og fremst står mellom den sittende regjering og et klart alternativ fra opposisjonen, vil en del velgere stemme på et parti som gir den regjeringensløsning de foretrekker, selv om de aller helst måtte foretrekke et parti som ikke inngår i noen av de "seriøse" regjeringskonstellasjonene. Det er godt dokumentert at strategisk stemmegivning av denne typen forekommer i parlamentariske demokratier.
42. En indikasjon i denne henseende er bl.a. en analyse av Narud og Valen, "Decline of Electoral Turnout", som tyder på at valgdeltakelsen påvirkes av

- hvor klare regjeringalternativer velgerne har å forholde seg til.
43. Økt ustabilitet er ikke nødvendigvis uheldig. Det kan tvert imot være en fordel med en viss ustabilitet, hvis det medfører at makthavere i mindre grad beskyttes mot å bli skiftet ut.
44. *Volatilitet* er benyttet som mål på endring. En summerer de absolutte endringene for hvert partis mandatandeler, og halverer summen. Se Mogens Pedersen (1983), "Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems". Korrelasjonen (Pearson's r) mellom volatilitet og valgperiodens lengde (i mndr.) er på -0,262 (sig 0,252) for hele etterkrigstiden i Danmark (N=21). Sammenhengen er ikke signifikant. Etter at valgene i 1953, 1973 og 1988 er tatt bort, er korrelasjonen -0,641 (sig 0,006). Sammenhengen er nå klart signifikant.
45. Et argument som har vært anført er det følgende: Det danske eksempel viser at det nyvalgte Folketinget vanligvis ligner mye på det oppløste. Derfor har oppløsningsretten liten mening; den løser ikke problemene på den parlamentariske arena. Det er nødvendig med en langt mer detaljert studie av danske erfaringer enn den aggregerte analysen vi har gjennomført, for virkelig å kunne ta stilling til det nevnte argumentet. Tallene som ble presentert i forrige note, bygger imidlertid ikke opp om det argumentet at en er like langt etter nyvalgene. Se forøvrig Damgaard (1994), "Termination of Danish Government Coalitions: Theoretical and Empirical Aspects".
46. Korrelasjonen (Pearson's r) mellom volatilitet og valgperiodens lengde er på 0,559 (sig 0,038). Alle de 14 valgene i etterkrigstiden er inkludert.
47. Det synes å være få som formelt har valgt å la budsjettkriser kunne foranledige nyvalg. Det er heller ikke opplagt at dette er en god ordning. Reelt kan situasjonen imidlertid være annerledes. Budsjettet kan være så viktig at det nærmest er knyttet et (impulsitt) kabinettsspørsmål til det for enhver regjering. Danmark (og Canada) er eksempler på dette. Særlig relevant blir denne problematikken i land der det treffes overordnede beslutninger om budsjetttrimmen, jf. de nye budsjettprosedyrene i Sverige og Norge. Se arbeider av Ingvar Mattson (1996, 1998).
48. Om regjeringens oppgaver, se for eksempel Per Helset og Bjørn Stordrange (1998), *Norsk statsforfatningsrett*.
49. Fremstillingen er basert på John Huber (1996), "The Vote of Confidence in Parliamentary Democracies".

50. I henhold til Gary Cox (1987), *The Efficient Secret*, ble en eksplisitt trussel om nyvalg sist fremført i Storbritannia i 1922.
51. Se Ingvar Mattson (1996), *Förhandlingsparlamentarism*. I den teoretiske analysen "Coalition Termination and the Strategic Timing of Elections" viser Lupia og Ström (1995) at "favorable electoral prospects are neither a necessary nor a sufficient condition for either coalition termination or parliamentary dissolution" (p. 649). I stedet vil fremgangen i velgerskaren kunne tas ut i form av økt forhandlingsstyrke på den parlamentariske arenaen (for partiet som nyter fremgang). Statistiske analyser indikerer at sannsynligheten for nyvalg øker når regjeringspartier ser at dette kan styrke deres stilling (særlig hvis et koalisjonsparti kan oppnå å få flere ministerposter), men denne effekten gjør seg interessant nok bare gjeldende mot slutten av den formelle valgperioden. Se Lanny Martin (1999), "Public Opinion Shocks and Government Termination".
52. Våren 1986 lanserte regjeringen Willoch en innstrammingspakke, der økning av bensinavgiften inngikk som et av de sentrale elementene. Arbeiderpartiet og SV var bare villige til å støtte regjeringens pakke mot at det bl.a. ble foretatt en viss skatteskjerpelse på høye inntekter. Fremskrittspartiet på sin side avviste avgiftsøkninger. Willochs regjering mistet flertallet sitt i 1985, og var avhengig av støtte fra minst ett av opposisjonspartiene på Stortinget for å få saker gjennom.
53. Se Rasch og Aardal (1994), "Bør regjeringen kunne skrive ut nyvalg?" for detaljer.
54. Striden dreide seg om jordbruksoppkjøret i 1987, hvor Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet hadde blitt enige om et opplegg seg imellom. Partiene fremmet et mistillitsforslag knyttet til landbruksoppkjøret, men det ble nedstemt fordi de ikke fikk med seg Fremskrittspartiet. Et annet mistillitsforslag, som gjaldt den økonomiske politikken mer generelt (revidert nasjonalbudsjett), falt også. Det var et forslag Senterpartiet ikke ønsket å støtte. For en inngående analyse av regjeringstормen i 1997, se Kaare Strøm (1994), "The Presthus Debacle: Intraparty Politics and Bargaining Failure in Norway".
55. Det er her regnet som skifte av regjering hvis dens partipolitiske sammensetning endres. Det er dermed ikke betraktet som en endring av regjering hvis dens parlamentariske basis endres som følge av et (ny)valg eller hvis det skiftes ut enkelte ministre

- (uten at det påvirker regjeringens partisammensetning).
56. Landene med ubegrenset oppløsningsrett hos regjeringen har en gjennomsnittlig regjeringstabilitet på 5,58 år, mot 3,69 år for de øvrige landene. Trekkles Storbritannia, Canada og Australia ut, har de en stabilitet på 8,01 år. De tre andre landene der regjeringens oppløsningsrett er ganske uavkortet – Danmark, Irland og Nederland – har gjennomsnittlig regjeringstabilitet på kun 3,15 år. Alle de tre sistnevnte landene har flerpartisystemer. (Se tabell 2 for landene som er tatt med.)
57. Tall for regjeringstabilitet (STABILITET) kan tas fra Lijphart (1999), *Patterns of Democracy*, s. 132-133, og gjelder det utvalget av land som finnes i tabell 2. Videre benyttes prosentandelen tidlige valg (TIDLIG) fra tabell 2, og en enkel dummy-variabel for å indikere om regjeringen *reelt sett* har en ubegrenset oppløsningsrett eller ikke (OPPLØSNING). Her er Australia, Canada, Danmark, Irland, Nederland, New Zealand og Storbritannia kodet 1, og de øvrige landene 0. Som indikasjon på partisystem, er effektivt antall partigrupper i parlamentet benyttet (ANTALL PARTIER). Tallene er fra Lijphart (1999), s. 312. Dataene gjelder for etterkrigstiden. Dette gir følgende OLS regresjon (t-verdier i parentes):
- Partisystem-variabelen er klart signifikant (på 1 prosent nivå), og variabelen oppløsningsrett til regjeringen er på grensen til å være signifikant på 5 prosent nivå. Valghyppigheten, målt som prosentandelen tidlige valg, har som vi ser ingen betydning for regjeringstabiliteten. Vi kan også merke oss at det ikke har noen betydning i denne sammenheng å trekke inn hvor ofte de ulike landene har vært styrt av flertallsregjeringer; dette påvirker ikke regjeringstabiliteten (analysen er ikke vist).
58. Vi har benyttet prosentandel av tiden etter 1945 (senere tidspunkt for land som er demokratisert senere) landene har hatt flertallsregjeringer. Korrelasjonen med variabelen ubegrenset oppløsningsrett til regjeringen (beskrevet i forrige note) er på -0,123 (sig. 0,649), og er langt fra signifikant. Når det gjelder prosentandelen tidlige valg, er korrelasjonen med variabelen som måler tid med flertallsregjeringer på -0,229 (sig. 0,394).
59. Tallet er fra Tor Midtbø (1999), "Regjeringers vekst og fall".

60. Dette var konklusjonen Hanne Marthe Narud og Henry Valen trakk etter å ha studert regjeringsstabilitet i 13 land (N= 172 regjeringer). Korrelasjonen (Pearson's r) mellom regjeringsvarighet (målt i antall dager) og valgresultat for regjeringspartiet eller -partiene var på -0,146 (sig. 0,056) i dette materialet. Se artikkelen "Coalition Membership and Electoral Performance in Western Europe".

61. Se Narud og Valen, "Coalition Membership and Electoral Performance in Western Europe" og Strøm (1990) *Minority Government and Majority Rule*.

62. Se analysen til Kaare Strøm og Stephen Swindle (udat.), "The strategic use of parliamentary dissolution powers". Analysen gjelder alle valgene fra 1960 til 1995 i et utvalg på 18 land. Det er langt mer sannsynlig for regjeringen å komme ut med økt velgertilslutning i tidlige valg enn andre valg (gevinst i om lag 40 prosent av tidlige valg mot 16 prosent av de ordinære).

63. Et spørsmål som har vært diskutert særlig i forhold til nederlandske erfaringer, er om det straffer seg for et parti å bryte ut av en koalisjonsregjering og foranledige nyvalg ("the breaker pays"-hypotesen). I artikkelen "Must the Breaker Pay? Cabinet Crises and Electoral Trade-offs" finner Narud og Irwin (1996) ingen klar støtte til hypotesen. Erfaringene i Nederland har vært blandede, og det er eksempler på både stemmetap og stemmegevinst for utbryterpartier. En lignende analyse er gjennomført av Grofman og van Roozendaal (1994), "Toward a theoretical explanation of premature cabinet termination". De undersøker om det er slik at regjeringspartier som foranlediger regjeringsskriser gjør det *bedre* – ikke at de straffes – ved valg enn andre regjeringspartier (ut fra den tanke at disse partiene kan ha "skapt" regjeringsskrisene for å høste stemmer ved neste valg). Forfatterens materiale fra etterkrigstidens Nederland støtter imidlertid ikke opp under hypotesen, og de kan følgelig *ikke* belegge at "parties terminate cabinets when they expect electoral gains". Se forøvrig Grofman og van Roozendaal (1997), "Review Article: Modelling Cabinet Durability and Termination", for en bred oversikt over litteraturen om regjeringsvarighet.

64. Se Abdur Chowdhury (1993), "Political Surfing over Economic Waves: Parliamentary Election Timing in India", for en oppsummering av empiriske funn på området og en analyse av India. Analysen tyder på at indiske regjeringer faktisk har valgt gunstige tidspunkter for utskrivning av nyvalg, men forfatteren finner lite støtte for at økonomien blir manipulert på systematisk måte forut for valgene. Tilsvaren-

de funn er gjort for Japan. Et bredere inntak til litteraturen gis av Nannestad og Paldam (1994) i artikkelen "The VP-function: A survey of the literature on vote and popularity functions after 25 years".

65. Dette diskuteres i Strøm og Swindle (udat.), "The strategic use of parliamentary dissolution powers".

66. Se Harold Wilson (1976), *The Governance of Britain*.

67. Se Alastair Smiths "Endogenous election timing in majoritarian parliamentary systems" (1996) og "Election timing in majoritarian parliaments" (1999).

68. Kunngjøringen kom 22 april 1997, og valget ble avviklet 25 mai og 1 juni (flertallsvalg i to omganger).

69. Faktisk valgperiode påvirkes av formell valgperiode og oppløsningsrettens utforming. En helt enkel modell gir følgende resultat (OLS regresjon; t-verdier i parentes):

Begge de uavhengige variablene er signifikante på 5 prosent nivå (formell periode også på 1 prosent nivå). Se tabell 3 for faktisk og formell valgperiode. Variabelen OPPLØSNING er en dummy-variabel som registrerer hvorvidt regjeringen rår over en ubegrenset oppløsningsrett (gitt verdien 1) eller ikke. Se note 57 om operasjonaliseringen.

70. Se Andrè Blais og Agnieszka Dobrzynska (1998), "Turnout in electoral democracies". Her finnes også videre referanser. Se Gary Cox' (1999) "Electoral rules and the calculus of mobilization" for en mer teoretisk innfallsvinkel. Cox viser at sider ved den sosiale struktur i kombinasjon med valgreglene forklarer nivået på valgdeltakelsen.

71. Valgsystemet (forholdstallsvalg eller ikke), hvorvidt det er stemmeplikt og hvilket år i tidsperioden 1972-95 (som dataene omfatter) valget er gjennomført, er forhold som har signifikant effekt. (Selv analysen blir ikke rapportert her.)

72. Pearson's r er på -0,443, og sammenhengen er signifikant på 10 prosent nivå (sig. 0,075). Det er 17 valg etter 1953 som er inkludert (dvs. valgene 1957-1998).

Litteratur

- Albæk Jensen, J. 1989. *Parlamentarismens statsretslige betydning. Det parlamentariske prinsips betydning for forholdet mellem Folketing og regering*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Andeweg, R.B. og G.A. Irwin 1993. *Dutch Government and Politics*. London: Macmillan.
- Blais, A. og A. Dobrzynska 1998. "Turnout in electoral democracies", *European Journal of Political Research* 33: 239-261.
- Bruneau, T.C. og A. Macleod 1986. *Politics in Contemporary Portugal. Parties and the Consolidation of Democracy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Chowdhury, A.R. 1993. "Political Surfing over Economic Waves: Parliamentary Election Timing in India", *American Journal of Political Science* 37: 1100-1118.
- Collins, N. og T. Cradden 1997. *Irish Politics Today*. Manchester: Manchester University Press.
- Committee on the Constitutional System 1987. *A Bicentennial Analysis of the American Political Structure: Report and Recommendations*. Washington, D.C.
- Cook, C. og J. Paxton 1998. *European Political Facts, 1990-1996*. 4th ed. Basingstoke: Macmillan.
- Cox, G.W. 1987. *The Efficient Secret. The Cabinet and the development of political parties in Victorian England*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, G.W. 1999. "Electoral Rules and the Calculus of Mobilization", *Legislative Studies Quarterly* 24: 387-419.
- Damgaard, E. 1994. "Termination of Danish Government Coalitions: Theoretical and Empirical Aspects", *Scandinavian Political Studies* 17: 193-211.
- Garlicki, L.L. 1997. "The Presidency in the New Polish Constitution", *East European Constitutional Review* vol. 6, no. 2.
- Germer, P. 1988. *Statsforfatningsret I*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Grofman, B. og P. van Roozendaal 1994. "Toward a theoretical explanation of premature cabinet termination. With application to post-war cabinets in the Netherlands", *European Journal of Political Research* 26: 155-170.
- Grofman, B. og P. van Roozendaal 1997. "Review Article: Modelling Cabinet Durability and Termination", *British Journal of Political Science* 27: 419-451.
- Hadenius, S., B. Molin og H. Wieslander 1991. *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Stockholm: Bonniers.

- Holmberg, E. og N. Stjernquist 1989. *Vår författning*. Stockholm: Norstedt.
- Huber, J. 1996. "The Vote of Confidence in Parliamentary Democracies", *American Political Science Review* 90: 269-282.
- Hylland, Aa. 1999. "Møteplikt og stemmeplikt på Stortinget". Upublisert notat. Oslo: Sosialøkonomisk Institutt.
- Lane, J.E., D. McKay og K. Newton 1991. *Political Data Handbook*. Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, A. red. 1992. *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, A., 1999. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Luchterhandt, O. red. 1996. *Neue Regierungssysteme in Osteuropa und der GUS. Probleme der Ausbildung stabiler Machtinstitutionen*. Berlin: Berlin Verlag.
- Lupia, A. og K. Strøm 1995. "Coalition Termination and the Strategic Timing of Parliamentary Elections", *American Political Science Review* 89: 648-665.
- Mackie, T.T. og R. Rose 1991. *The International Almanac of Electoral History*. 3rd ed. Washington, D.C.: Congressional Quarterly.
- Mackintosh, J.P. 1977. *The British Cabinet*. London: Stevens and Sons.
- Martin, L.W. 1999. "Public Opinion Shocks and Government Termination". Upublisert notat. University of Houston.
- Mattson, I. 1996. *Förhandlingsparlamentarism. En jämförande studie av riksdagen och folketinget*. Lund: Lund University Press.
- Mattson, I. 1998. *Den statliga budgetprocessen – rationell resursfördelning eller meningslös ritual?* Stockholm: SNS Förlag.
- Mény, Y. og A. Knapp 1998. *Government and Politics in Western Europe. Britain, France, Italy, Germany*. Oxford: Oxford University Press.
- Midgaard, K. 1994. "Spørsmålet om oppløsningsrett i Norge. Noen historiske glimt", i B.E. Rasch og K. Midgaard, red. *Representativt demokrati. Spilleregler under debatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nannestad, P. og M. Paldam 1994. "The VP-function: A survey of the literature on vote and popularity functions after 25 years", *Public Choice* 79: 213-245.
- Narud, H. M. og G. Irwin 1996. "Must the Breaker Pay? Cabinet Crises and Electoral Trade-offs", i H.M. Narud, *Voters, Parties and Governments. Electoral Competition, Policy Distances and Go-*

- vernment Formation in Multi-party Systems. Rapport 96: 7. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Narud, H.M. og H. Valen 1999. "Decline of Electoral Turnout: The Case of Norway", i H.M. Narud og T. Aalberg, red. *Challenges to Representative Democracy: Parties, Voters and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nordby, T. 2000. *I politikkens sentrum. Variasjoner i Stortingets makt fra 1814 til 2000*. Kommer. Oslo: Universitetsforlaget.
- Partridge, H. 1998. *Italian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press.
- Pedersen, M.N. 1983 "Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems, 1948-1977: Explorations in Explanation", i H. Daalder og P. Mair, red. *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London: Sage.
- Rasch, B.E. 2000. *Demokrati—ideer og organisering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rasch, B.E. 2000a. *Parlamentariske instrumenter og minoritetsparlamentarisme. Betydningen av tiltredelsesvoteringer, mistillitsordninger og oppløsningsrett for regjeringens parlamentariske basis*. Rapport 13/2000. Oslo: Makt- og demokratiutredningen. (Finnes på www.sv.uio.no/mutr. Også trykt som vedlegg 3 til NOU (Norges offentlige utredninger) 2001: 3 *Velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.)
- Rasch, B.E. 2000b. "Kan mindretallsregjeringene reguleres bort?", *Nytt Norsk Tidsskrift* 17: 186-194.
- Rasch, B.E. og K. Midgaard, red. 1994. *Representativt demokrati. Spilleregler under debatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rasch, B.E. og B. Aardal 1994. "Bør regjeringen kunne skrive ut nyvalg?" i B.E. Rasch og K. Midgaard, red. *Representativt demokrati. Spilleregler under debatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schweitzer, C.C. et al. 1984. *Politics and Government in the Federal Republic of Germany: Basic Documents*. Leamington: Berg Publishers.
- Shugart, M.S. og J.M. Carey 1992. *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, A. 1996. "Endogeneous Election Timing in Majoritarian Parliamentary Systems", *Economics and Politics* 8: 85-110.
- Smith, A. 1999. "Election Timing in Majoritarian Parliaments." Paper presented at the 1999 annual meeting of the American Political Science Association, Atlanta, Georgia.
- Strøm, K. 1994. "Oppløsningsrett og parlamentarisme: Et internasjonalt perspektiv", i B.E. Rasch og K. Midgaard, red. *Representativt demokrati: Spilleregler under debatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Strøm, K. 1998. "Regjeringsansvarlighet og demokrati", i K. Midgaard og B.E. Rasch, red. *Demokrati—vilkår og virkninger*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Strøm, K. og S.M. Swindle 1998. "Strategic Use of Parliamentary Dissolution Power". Upublisert notat. University of California at San Diego.
- Verney, D.V. 1959. *The Analysis of Political Systems*. London: Routledge.
- White, S., J. Batt og P.G. Lewis 1993. *Developments in East European Politics*. London: Macmillan.
- Wilson, H. 1976. *The Governance of Britain*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Wright, V. 1989. *The Government and Politics of France*. 3 ed. New York: Holmes and Meier Publishers.

Elektroniske kilder

- www.agora.stm.it/elections/election.htm [Elections around the world]
- www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp [Inter-Parliamentary Union PARLINE Database]
- www.folketinget.dk [Folketinget, Danmark]
- www.polisci.com/world/nation [The Political Reference Almanac]
- www.riksdagen.se [Sveriges Riksdag]
- www.stortinget.no [Stortingets informasjonstjener]